

Yollarım sınandı yad ölkələrdə,
Neçə yad dodaqda səsləndi adım.
Sağ ol, ana dilim, mənə heç yerdə,
Yalqız qoymadın, köməksiz qoymadın...

Bu misralar şair, yazçı, esseist, milli mübariz, demokratik firqənin alovlu çarçısı Əlirza Nabdil Oxtayındır... Bu o Oxtaydır ki, 1968-ci ildə Arazda boğdurularaq öldürülən görkəmli uşaq yazıçımız və yaxın dostu Səməd Behrənginin ölümündən təsirlənərək "Səməd könlümdədir" eleqyasını yazıb. Tədqiqatçı Əli Şamilin yazdığına görə, şeir az zamanda gənclərin dilinin əzbərinə çevrilib.

"Türkün dili tək sevgili dil olmaz" rubrikasında Əlirza Əli oğlu Nabdildən (Oxtay) danışmaq istəyirik.

Cəmi 28 il yaşayan, gənc yaşında Pəhləvi repressiyasının qurbanı olan Əlirza Nabdil 1944-cü ildə Təbrizdə ortabab bir ailədə anadan olub. Onun barəsində yazan tədqiqatçıların qeyd etdiyinə görə, uşaqlıq və gənclik illərini Təbrizdə keçirən Əlirza Azərbaycan Demokrat Firqəsi haqqında xatirələri dinləyərek böyüyüb. Tədqiqatçılar yazırlar ki, şəhərin hər guşəsində S.C.Pişəvərinin rəhbərlik etdiyi hökumətin bir ildə apardığı quruculuq işlərini görüb. Şəhərə boru ilə su çəkdirən, küçələrə asfalt döşədən, ana dilində qəzet-jurnal, məktəb, universitet, teatr açan vətənsəvərlərə şah cəlladlarının divan tutduğunu eşitdikcə rejimə və onun qoruyucularına nifrəti artıb.

Tədqiqatçılar yazır ki, Pəhləvi şah rejimi milli düşüncəli, vətənsəvər insanlara divan tutmaqla kifayətlənməyib, ana dilli qəzet və jurnalları, universitetləri, məktəbləri, teatrı bağlayıb, dövlət idarələrində, məktəblərdə ana dilində danışanlar cərimələnib, cəzalandırılıb.

Azərbaycan türklərinin haqq səsinə dünyaya bəyan etmək missiyasını şərəf və ləyaqətlə yerinə yetirən qeyrətli şəxsiyyətlərdən biri də Əlirza Nabdil Oxtay olub. 28 illik qısa, lakin çox şərəfli, ibretamiz, zaman-zaman nəsillərə örnək ola biləcək bir ömür yaşayıb Əlirza Nabdil

Milli Dekokratik Firqənin alovlu davamçılarından biri idi. O öz mübarizə əzmini "Mən məhəbbət yollarında

can qoymaq üçün yaranmışam" misraları ilə dilə gətirirdi. Şair və mücahid Təbriz, Əhər, Marağa, Ərdəbil və Xoy şəhərlərində təhsil alaraq orta məktəbi bitirmək barədə diplom-attestat alır və 1961-ci ildə Tehran Universitetinin hüquq fakültəsinə qəbul olunur. Hüququ tapdalan, dilinə, milli adət-ənənələrinə, ədəbiyyatına, maarifinə yasaqlar qoyulan bir millətin hüquqlarını qorumaq eşqi ilə yaşayan gənc 1967-ci ildə universiteti bitirib ali təhsilli hüquqşünas diplomu alsa da, arzusuna müvəffəq ola bilmir, rejim onun ədliyyə orqanlarında çalışmaq, "millətinin imzasını imzalar içində görmək" (Məhəmməd Hadi) istəyinin üstündən qara bir xətt çəkir.

Ə.Nabdil hüquq sahəsində fəaliyyət imkanlarının olmadığını görəndən sonra Xoy şəhərində müəllim kimi fəaliyyətə başlamış, özü gənc olsa da, gəncliyi vətən və xalq azadlığı uğrunda mübarizlər kimi yetişdirməyə cəhd göstərmişdir. Ağır və üzücü şəraitdə, ana dilində məktəb, mədrəsə və mətbuatın olmadığı, doğma Azərbaycan türkcəsinin dövlət idarələrində deyil, hətta küçə və meydanlarda yasaq edildiyi dövrdə əqidə və məslək dostları ilə birgə o, nəinki doğma dilində danışmaq, eyni zamanda yazıb-yaratmaqdan da çəkinmir. Xoyda müəllim işlədiyi illərdə o, Cənubi Azərbaycanın mübariz fikirləri, tələqqipərvər ziyalılarından olan yazıçı-müəllim Səməd Behrəngi (1940-1968 (9)) ilə tanış olur və bu tanışlıq onun dünya görüşünün formalaşmasında, ondakı milli ruhun güclənməsində mühüm rol oynayır. S.Behrəngi Ə.Nabdilin duyğu, düşüncə və məramına bələd olduqdan sonra onu milli ruhlu ziyalılardan olan Əmir Pərviz Puyanla tanış edir. Çox keçmir ki, Ə.Nabdil şahlıq rejiminə müxalif olan gənc qüvvələrin dərin rəğbətini qazanır. Az sonra o, əqidə dostlarından olan Bəhruz Dehqani və Məna İmani ilə birgə "İran Xalq Fədai Partizanları" təşkilatının Təbriz qanadının mərkəzi özəyini yaratmağa müvəffəq

Tehran rejimi onu 11 aylıq həbsdən sonra edam etdi - məşhur firqəçi soydaşımız Əlirza Oxtay..

olur. Bu təşkilatın əsas məqsədi İran ərazisində yaşayan xalqları, o cümlədən hamıdan artıq ayrı-seçkiliyə, təqib və məhrumiyyətlərə məruz qalan Azərbaycan türklərini şahlıq rejiminə qarşı mübarizəyə hazırlamaqdan və gələcəkdə İranda yaşayan xalqların milli, mənəvi və hüquqi bərabərliyini təmin etməkdən ibarət idi. Bu təşkilatın əməli fəaliyyəti nəticəsində 1970-ci ildə şahlıq rejiminə qarşı "Siyahkəl silahlı üsyanı" adı ilə məşhur olan xalq hərəkatı baş vermişdi ki, hərəkatda ən fəal şəkildə iştirak edənlər, heç şübhəsiz ki, hüquqları tapdanan Azərbaycan türkləri idi. Əfsuslar olsun ki, beynəlxalq demokratik qüvvələr tərəfindən yetərincə himayə olunmayan bu xalq hərəkatı silah gücünə amansızcasına yatırıldı və təşkilatın qərarı ilə onun üzvləri İranın müxtəlif yerlərinə səpələnərək gizli fəaliyyətə keçdilər. 1971-ci ilin baharında (şəmsi tarixi ilə 1350-ci ilin fəvverdin ayı) Tehranın Paminar rayonunun xəfiyyələri tərəfindən izlənilən Ə. Nabdil hökumətə qarşı silahlı mübarizəni təbliğ edərək dövlət məmurlarının atəşinə məruz qalaraq ağır yaralandı və huşsuz halda ələ keçirildi. SAVAK-ın məşhur cəlladları Niktəb, Pərviz Sabiti və onların əlaltıları tərəfindən ağır işkəncələrə məruz qalsa da, yoldaşları və təşkilat barədə ondan heç bir məlumat ala bilmədilər.

Yazılı məlumatlara görə, Əlirza Nabdil hökumət əleyhinə silahlı mübarizənin vacibliyini təbliğ edərkən 1971-ci ilin yazında Tehranın Paminar rayonunda xəfiyyələri onu həbs etmək istəyib. O, müqavimət göstərib. Xüsusi xidmət orqanlarının əməkdaşları onu həbs etmək üçün atəş açıb və gənc şairi ağır yaralayılıb. Həbsxanada onun əməliyyat edilməsinə tanınmış cərrah Cavat Heyət dəvət edilib. Əməliyyat uğurla keçsə də, Oxtay işgəncələrə dözməyərək mübarizə yoldaşlarının adını çəkə biləcəyindən ehtiyatlanaraq intihara cəhd edib. Özünü həbsxana xəstəxanasının üçüncü qatından atarkən yarasının tikişləri sökülüb. O, yerə tökülən bağırsaqlarını əlinə dolayaraq qırmaqla ölümünü sürətləndirmək istəyib. Lakin özünü yetirən həbsxana işçiləri Oxtayın intihar etməsinə mane

olublar. 11 aylıq ağır işgəncədən sonra 1972-ci il martın 13-də, sübh çağı Əlirza Nabdil Oxtay 8 məsləkdaşı ilə birlikdə edam edilib. Onu Təbrizdəki Behişt Zəhra qəbristanlığında dəfn ediblər.

Tədqiqatçıları yazır ki, şeirlərini "Oxtay" təxəllüsü ilə yazan Ə. Nabdilin belə bir təxəllüs götürməsi təsadüfi deyil. Şairin təxəllüsünün izahı ilə bağlı qeydlərindən anlaşıldığı kimi, təxəllüsün anlamı "oxa tay, ox kimi, oxa bənzər" mənalarını verir.

Ə.Nabdilin ölümündən sonra dostları onun şeirlərini toplayaraq "İşıq" adlı bir kitabda nəşr etdirmişlər. Topluda çap olunmuş şeirlərin 33-ü və şair Məftun Əminindən edilmiş 2 tərcümə 1963-1967-ci illərə aiddir. Şairin S.Behrənginin ölümü münasibəti ilə yazdığı "Səməd könlümdədir" şeiri isə "Arəş" qəzetindən alınaraq kitaba daxil edilib.

"Rüfət" nəşriyyatının yerini və ilini göstərməməklə çap etdiyi kitabın həcmi 116 səhifədən ibarətdir. Nəşriyyat tərəfindən farsca yazılmış 1 səhifəlik ön sözdən sonra 106-cı səhifə də daxil olmaqla şairin öz şeirləri, 107-116-cı səhifələrdə isə şeirlərini əsasən farsca yazan Azərbaycan şairi Y.Məftundan tərcümə etdiyi "İnsan və soruşucu", "Yeni səsləyirik" adlı iki şeiri verilib. Ə. Nabdilin əlimizə gəlib çatan digər kitabı "Tülkü kitabı" adlanır. XIX əsrdə yaşamış Azərbaycan şairi M. Xalxalının "Sələbiyyə" məsnəvisinin motivləri əsasında yazılmış bu əsəri müəllif 1970-ci ildə tamamlamış, kitab onun ölümündən 10 il sonra, 1980-ci ildə Təbrizin "Ehya" nəşriyyatında çap olunub. 62 səhifədən ibarət olan bu kitabı M. Xalxalının "Sələbiyyə"sinin sadələşdirilmiş variantı və ya qısaldılmış forması adlandırmaq doğru olmazdı. Bizcə, Ə.Nabdil Cənubi Azərbaycanda yazılı ədəbiyyatda anadilli uşaq ədəbiyyatı nümunələrinin yox dərəcəsində olduğunu nəzərə alaraq, zamanın ruhuna uyğun yeni bir "Tülkü kitabı" ("Tülkünamə") yaradıbdır.

Bunlardan başqa, Ə.Nabdildən farsca yazdığı bir neçə məqalə və bir xatirə yadigar qalıbdır ki, bunların tərcümə edilərək oxuculara çatdırılması həlli vacib olan məsələlərdəndir. Şairin əlimizə gəlib çatan irsi ilə tanış olduqda, həqiqətən də onun əsərlərinin bir ox kimi Pəhləvi rejiminin bağına sancılmaq üçün yazıldığı qətiyyəni şübhə doğurmur. Həcmcə kiçik, lakin mənə və mündəricə baxımından kiçik ölçülərə sığmayan kitabçadakı şeirlərin hər biri məslək və məramı uğrunda məşəl kimi yanan həqiqi, ilhamlı bir şairin hiss və heyəcanlarının bədii təəcəssümüdür. Elə bir şairin ki, bütövlük, tamlıq, mərdənəlik, ən əsası milli məfkurə onun həyat və yaradıcılıq idealidir. Bu barədə onun tədqiqatçıları yazıb.

Tədqiqatçılara görə, forma və məzmun baxımından əsərləri XX əsrin 60-70-ci illərində Cənubi Azərbaycanda yaşayıb-yaradan qələm yoldaşlarından fərqlənən Ə.Nabdil daha çox yeni, bir qədər də sərbəst şeirə meyli ilə seçilir. Dil, üslub cəhətdən tamamilə milli ruhda yazılan, bəzən də az qala danışq dili ilə yaxınlaşan Ə.Nabdil şeirinin baş mövzusu müstəqillik və azadlıq, lirik cəhətdən isə şairin özüdür. XX əsrin 60-70-ci illərində Cənubi Azərbaycan poeziyasında süjetli lirikanın bir sıra gözəl nümunələrini yaradan Ə.Nabdil Oxtayın "Tozlu piano", "İşıq", "Yurd", "Səttarxanın atlıları" və s. kimi əsərləri "adi əhvalatlarda böyük həqiqətlər" in çox ustalıqla verilməsi, əsas ideyanın açılması, na xidmət edən orijinal deyim tərzii ilə diqqəti cəlb edir.

Türkün əziz və şirin dili uğrunda mübarizə aparan, Demokratik Firqəsinin ideyasını yaşadan, təbliğ edən şah rejiminə qarşı dirəniş göstərən, Güney Azərbaycanı azad görmək istəyən şair, yazıçı, esseist, milli mücahid Əlirza Nabdil Oxtay şah rejimi tərəfindən qətlə yetirilsə də, son nəfəsinə qədər öz mübarizəsinə sadıq qaldı. Oxtaydan bütöv Azərbaycan xalqı üçün böyük bir irs yadigar qaldı. Bu irs bütöv Azərbaycan uğrunda verilən mücadilədir ki, sonu şəhidlik olsa da, bu ideyanın, bu haqlı mücadilənin milyonlarla davamçısı var. Biz milli mücahidlərimizin açdığı şərəfli yolla irəliləyirik ki, Güney Azərbaycanı molla rejiminin buxovlarından azad edək, bütöv Azərbaycan ideyası gerçəkləşsin.